

Månadsbrev till Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby

Advent 2012

Kära systrar och bröder,

I vår gemenskap på Bjärka-Säby har vi två gånger om året en gemensam bok som fasteläsning. Dels under adventstiden, som också kallas julfastan, dels under Stora fastan inför påsk. Som årets läsning under advent har vi valt en klassiker, *En rysk pilgrims berättelser*. Jag vill uppmuntra oss att plocka fram boken, eller införskaffa den, så kan vi slå följe med varandra i läsningen fram till jul.

Med sin skenbara naivitet inleds den berömda berättelsen om den ryske pilgrimen med följande ord:

Av Guds nåd är jag en kristen människa, efter mina gärningar en stor syndare, till mitt stånd en hemlös pilgrim av lägsta börd, ständigt på vandring från ort till ort. På ryggen bär jag en påse med torrt bröd och innanför blusen den Heliga Bibeln. Det är alla mina ägodelar. På tjugofjärde söndagen efter pingst gick jag in i en kyrka för att bedja under högmässan. Den text man läste var hämtad ur apostelns brev till Tessalonikerna, där det står: *Bedjen oavlåtligen*. Dessa ord fäste sig särskilt starkt i mitt sinne, och jag började undra hur det kunde vara möjligt att bedja oavlåtligen, då ju varje människa för sitt dagliga uppehälles skull också måste syssla med andra ting.

Ordet som drabbar pilgrimen under gudstjänsten får honom att lämna kyrkan med frågan inom sig: "Vad skall jag göra? Var kan jag finna en människa som förklarar detta för mig?" Han besöker den ena kyrkan efter den andra, lyssnar till olika förkunnare, men ingenstans tycker han sig få svar på frågan hur man kan leva i oavbruten bön. Till sist beslutar han sig för att "med Guds hjälp försöka finna en erfaren och kunnig man som i samtal kunde förklara den oavlåtliga bönen för mig, eftersom jag drevs av en oemotståndlig längtan att lära känna den".

Efter en tid möter han en vis munk, en *starets*, som introducerar Jesusbönen för honom: *Herre Jesus Kristus, Guds son, förbarma dig över mig*. Den gamle säger: "Hur man lär sig denna bön skall vi läsa om i min bok. Den heter *Filokalia*. Den innehåller den fullständiga och utförliga vetenskapen om den oavlåtliga inre bönen..." Pilgrimen undrar om denna bok rentav är "högre och heligare än Bibeln". "Nej", svarar staretsen, "den är inte högre och heligare än Bibeln, men den innehåller förklaringar som kastar ljus över det som är fördolt i Bibeln och som i sin upphöjdhet är svårförståeligt för vårt begränsade förstånd."

Pilgrimen får med sig boken, och fortsätter sin vandring för att lära den ständiga bödens hemlighet. Återstoden av berättelsen handlar om de upptäckter och insikter han gör under sina färder, människorna han möter, och hur de tillsammans med honom börjar praktisera Jesusbönen. Allt medan denna bön mer och mer genomtränger hans liv.

En rysk pilgrims berättelser finns numera tillgänglig i pocketutgåva på Natur och Kultur (39 kr på Adlibris). På fastebloggen kommer jag under adventstiden att kommentera pilgrimen och den värld han utforskar, och vill därför inleda det här brevet med att ge en liten bakgrund till boken, men också till den mycket speciella samling skrifter som pilgrimen så småningom fick med sig i ränslan, den så kallade *Filokalia*, som kom att utgöra hans bönevägledning.

Den bok som på svenska bär titeln *En rysk pilgrims berättelser* heter i ryskt original *En pilgrims uppriktiga berättelser till sin andlige fader*. Den utkom första gången i Kazan vid randen av Uralbergen år 1881. Munkfadern Paisij i ärkeängeln Mikaelns kloster hade gjort en avskrift av berättelsen hos en gammal munk på Det heliga berget Athos i Grekland. På mångas begäran lät han trycka skriften. Vem var då författaren? Starets Amvrosij i Optinaklostret – munken som Dostojevskij träffade vid sitt besök i klostret och gjorde till modell för starets Zosima i *Bröderna Karamazov* – berättar att han kände till berättelsen om pilgrimen som handskrift innan den blev tryckt. I ett odaterat brev ger han den sitt godkännande och nämner samtidigt ett par munkar från Athosberget, Afanasij och Vasilij, som möjliga författare. De övade bägge hjärtats bön och lärde även ut denna böneform till andra. Men något författarnamn har inte boken; vem som verkligen skrivit den förblir okänt.

Varför tog det så lång tid för pilgrimen att finna någon som kunde lära ut Jesusbönen? Svaret är att den till stor del var bortglömd i Ryssland under 1800-talet. Efter Peter den Store hade ryssarna börjat vända blickarna västerut för att finna andlig näring. Som Tito Colliander, bokens översättare, uttrycker det: "I de vanskötta prästseminarierna lästes latin mera än grekiska och Augustinus mera än Chrysostomos." Men under detta sekel sker ett andligt uppvaknande med gestalter som Serafim av Sarov och Ignatius av Brianchaninov som viktiga inspiratörer. En annan person som spelar en avgörande roll för den andliga blomstring som nu tar sin början är Paisius Velichovsky (som firas den 15 november i vårt *synaxarium*). Hans stora insats var att från grekiska till kyrkslaviska översätta den märkliga samling texter som utkommit första gången i Venedig 1782 med titeln *Filokalia*. Originalutgåvan hade 1 206 sidor. Det är alltså denna bok som den ryske pilgrimen bär med sig på sina vandringar och läser så flitigt.

*

Vad för slags bok är då *Filokalia*? Metropolitens Kallistos Ware, som bidragit till den engelska översättningen, beskriver den som *den* mest betydande och inflytelserika av alla böcker som publicerades under en fyrahundraårsperiod i kristenheten. I ortodox tradition anses den numera allmänt vara den viktigaste samlingen andliga texter vid sidan om Bibeln, även om den inte, som staretsen påpekade för pilgrimen, är "högre och heligare" än Bibeln. Boken som alltså ursprungligen skrevs på grekiska, därefter översattes till slaviska, har under 1900-talet kommit att översättas till en rad språk. Den finns utgiven på engelska i fyra volymer – en femte väntar – liksom på finska, men dock inte på svenska. Ännu.¹ Det är alltså en bok, vilket Kallistos Ware påpekar, som fått sitt stora genombrott ett par hundra år efter att den utkom. För när den första gången kom ut var det få i den grekisk-ortodoxa världen som uppmärksammade den. I dag talar många om ett specifikt "filokaliskt" förhållningssätt till teologi och bön, som det kanske mest fruktbara inslaget i vår tids ortodoxa kristendom.

¹ Ett par texter ur *Filokalia* har översatts till svenska av fader Benedikt och utgivits på Artos (2007).

Notervärt är alltså att *Filokalia* först publicerades i Italien. Längst bak i det omfångsrika verket finns en kolofonsida på italienska, som bland annat innehåller ett medgivande till att publicera boken. Det är utfärdat av de romersk-katolska censorerna vid universitetet i Padua. Det fastslås att boken inte innehåller något som motsäger katolsk tro. Men även om den bär en romersk-katolsk så kallad *imprimatur* – en stämpel för kyrkans officiella godkännande – är *Filokalia* en bok vars innehåll kommer från den östliga kristna traditionen. Av de trettiosex olika författare vars skrifter den innehåller – från 300-talet till 1400-talet – skriver alla på grekiska utom en, Johannes Cassianus, som skrev på latin.

Bokens redaktörer är två munkar från Athosberget, Makarios och Nikodimos. De tillhörde båda en andlig förnyelserörelse som uppstod på 1700-talet, med strävan att återvända till de ursprungliga källorna. Under en period av sekularisering ville man uppliva arvet från kyrkofäderna, och sammanställde därför denna samling texter om bönen och det andliga livet. "Vårt enda hopp om en verklig förnyelse står till en återupptäckt av rötterna i vår patristiska och bysantinska historia", sa dessa munkar. Och Kallistos Ware kommenterar: "Är inte deras budskap lika tidlöst i dag som det var på 1700-talet?"

*

Vad är då innehållet i *Filokalia*? Och finns det en röd tråd genom boken? Den innehåller ett stort antal texter, längre och kortare, men är samtidigt inte bara en antologi bestående av allmänt uppbyggliga texter som redaktörerna sammanställt för att de ska vara tillgängliga. Vissa motiv och teman återkommer och ger åt *Filokalia* en inre enhet. Även ett tydligt syfte framträder. I en synnerligen läsvärd liten skrift om *Filokalias* bakgrund och inre endräkt pekar Kallistos Ware på tre viktiga drag.

Det första är att *Filokalia* uppehåller sig vid det inre livet mer än vid yttre regler, former och metoder. "Den är inte upptagen av detaljerade regler avseende fasta, sömn eller antalet prostrationer, utan söker sig bortom reglernas bokstav, till den inre anden." Fader Kallistos lyfter fram två grekiska begrepp som han menar sammanfattar *Filokalias* budskap: *nepsis* och *hesychia*. Det första ordet har betydelsen uppmärksamhet eller vaksamhet. Det andra betyder tystnad eller stillhet.

Om det är den huvudsakliga betoningen i *Filokalias* texter, vilket är då det gemensamma målet för undervisningen i boken? Det är, säger Kallistos Ware, *theosis*, gudomliggörelsen. Här har vi det andra gemensamma draget i denna digra volym. I inledningen skriver Nikodimos: "Gud, välsignad i evighet, fullkomligare än allt fullkomligt, det godas och skönas upphov, som i sig själv överglänsar all godhet och skönhet, har i sin eviga plan förutbestämt människosläktets gudomliggörelse (*theosis*)." Enbart på den första sidan nämner han ordet *theosis* fem gånger, vilket säger något om hur centralt det är för förståelsen av frälsning i denna tradition.

Det tredje slutligen som är utmärkande för *Filokalia* är Jesusbönens centrala plats. Oavbruten åkallan av Jesu namn framställs som en kungsväg till gudomliggörelse. På frågan hur Andens liv i oss kan förnyas svarar Nikodimos:

Anden ... uppenbarade för Fäderna en underbar och alltigenom välbetänkt metod genom vilken nåden kan återupptäckas: att ständigt bedja till Herren Jesus Kristus, Guds son, inte bara med förståndet och läpparna (något som är självklart och enkelt för alla som valt att leva ett överlåtet liv), men med hela sinnet vänt mot den inre människan – en förunderlig erfarenhet! – för att därmed inom oss, i hjärtats djup, åkalla Herrens heliga namn och bönfälla honom om förbarmande, med hela vår uppmärksamhet

stadigt fäst på själva orden i bönen utan att vare sig inifrån eller utifrån släppa in något, vad det än är, utan bevara sinnet fullkomligt fritt från alla bilder och skiftningar.

Den väg som tecknas i *Filokalia*, på vilken människan vandrar mot frälsningens mål som är gudomliggörelse, sammanfattar Kallistos Ware i fem punkter:

- i. att bedja oavlåtligt;
- ii. att bedja i hjärtats djup;
- iii. att under bönen utestänga bilder och tankar;
- iv. att åkalla Jesu heliga namn;
- v. att använda, när så behövs, en kroppslig övning (huvudet böjt mot bröstet; kontrollerad andning; inre åskådning). Denna teknik kan vara ett stöd, men är inte nödvändig.

Jesusbönen är alltså ett av *Filokalias* stora ämnen. Dock inte så att den enbart handlar om denna bön. Två av de författare som får störst utrymme i *Filokalia*, Maximos Bekännaren och Petrus av Damaskus, nämner aldrig ens Jesusbönen. Det är först i den senare delen av verket som denna står i centrum. En av Jesusbönens stora lärare i Ryssland under 1800-talet var klosterfadern och biskopen Ignatius Brianchaninov. I nästa utgåva av tidskriften *Pilgrim*, som utkommer den 15 december, presenteras han av Kallistos Ware, som även återger huvuddragen i dennes bönevägledning. På ett förtjänstfullt sätt visar han hur Jesusbönens syfte är att bönen alltmer skall bli något vi *är*, och inte bara något vi *gör*.

På den inre resa som gör bönen mer och mer integrerad i våra liv, kan tre steg eller faser urskiljas: läpparnas bön, tankens bön och hjärtats bön. Det finns med andra ord en *oral*, en *mental* och en *kordial* sida av bönen. Vi börjar med att upprepa orden. Med våra läppar åkallar vi Jesu namn igen och igen. Johannes Klimakos ger uppmaningen: "Inneslut dina tankar i böneorden." Nästan omärkligt övergår det första steget i det andra, tankens bön. Här tar vi upp kampen mot den inre fragmentiseringen, alla vandrande tankar som kommer och går, och som pockar på vår uppmärksamhet. Då är det lätt att bli frustrerad; men vi måste komma ihåg att detta är något vi alltid kommer att få kämpa med här i tiden. Som biskop Ignatius uttrycker det: "Fullständig frånvaro av distraktioner är änglarnas privilegium." Och det finns inget snabbt och enkelt recept, det gäller att tålmodigt, åter och åter, rikta uppmärksamheten mot centrum. "Varje gång tanken beger sig ut på strövtåg får vi hämta tillbaka den, beslutsamt men utan upprördhet – tillbaka till centrum, tillbaka till den vi åkallar, tillbaka till Jesus."

Bönens tredje nivå är hjärtats bön. Den uppnås, säger Kallistos Ware, "när tanken inte bara med största uppmärksamhet reciterar Jesusbönen, utan också stiger ned i hjärtat och förenas med det". Det är hjärtats bön som leder bedjaren in i den stillhet som kallas *hesychia*, en tystnad som är fullhet och närvaro – inte tomhet och frånvaro. I denna stillhet blir bönen något vi är mer än något vi gör. I tystnaden besvarar vi den kärlek som oavbrutet strömmar mot oss som ett levande vatten.

Såväl *Filokalias* redaktörer som Kallistos Ware påminner om att Jesusbönen inte är en bön för en andlig elit, och inte heller kräver en komplicerad förberedelse. Det är en väg för såväl nybörjare som erfarna, enkel, öppen och tillgänglig för alla. Det är bara att börja!

I skrivande stund besöker jag Gunnel Vallquist, snart nittiofem år och en av svensk kristenhets mest färgstarka kvinnor i över ett halvt sekel. Vi samtalar bland annat om hennes egen upptäckt av den östliga bönetraditionen, och i synnerhet boken om den ryske pilgrimen, som hon kallar "en av de mest givande böcker som den svenskspråkiga fromhetslitteraturen har att bjuda". När den kommer på tal rekommenderar hon, som ett komplement, en liten skrift av Lev Gillet, som skrev sina böcker under pseudonymen "En munk från östkyrkan". Han har skrivit ned en vägledning till Jesusbönen som numera finns utgiven på svenska (*Mitt namn är i dig*, Libris). "Detta avsnitt är, i all sin korthet och anspråkslöshet, den allra finaste traktat om den kristna bönen, dess innebörd och räckvidd.", säger Gunnel Vallquist, som för övrigt ber om en hälsning till alla vänner i Ekumeniska Kommuniteten. Ta emot hälsningen från en av dem som under åren har uppmuntrat oss på Bjärka-Säby att vandra vidare på den väg som valt oss. Vi låter hennes ord inspirera oss att göra den ryske pilgrimen till vår följeslagare under julfastan.

*

Så går vi nu in i adventstiden med sina fyra andligt och liturgiskt förtätade veckor. Det är en profetisk tid, mer än någon annan tid under kyrkoåret. Herrens intåg i Jerusalem den första söndagen i advent – som återkommer på palmsöndagen – föregriper i advent Herrens återkomst i härlighet. Vi fascineras av hur kyrkoåret – liksom vår kristna tro – börjar med slutet. Vårt mål finns dolt i vår början. I dopet har vi redan trätt ut ur tidens kalender och trätt in i det eviga livet. Vi lever i tiden, som nu är laddad med evighet.

Adventstiden har en trefaldig prägel. Den första delen av advent är riktad mot framtiden och upplivar hoppet om Kristi ankomst vid historiens slut. De två första söndagarna i advent har en eskatologisk karaktär. Det hela är välbekant. Vi känner igen anslaget från de senaste veckornas gudstjänster. Kyrkoårets slut och dess början överlappar varandra. Det är allvar och förväntan, det är uppfordrande och hoppfullt. Under dessa veckor läser vi de båda breven till thessalonikerna, två av Paulus brev där Kristi återkomst är ett huvudtema.

Långsamt, nästan omärkligt, skiftar sedan adventstidens uppmärksamhet och leder oss till en identifikation med det gamla förbundets långa väntan på Messias, en väntan som kulminerar med Johannes Döparens rop: "Bana väg för Herren!" Den tredje söndagen i advent är tillägnad ökenprofeten. Från den 17 december blir liturgin en väntan på Jesu födelse tillsammans med Maria, Herrens moder. Den fjärde söndagen i advent möter vi på ett särskilt sätt Maria i hennes väntan att föda det barn hon bär. Till det mest karaktäristiska i liturgin under sista veckan före jul är att Herren tillbeds med olika namn hämtade ur de gammaltestamentliga Kristusprofetierna. De två förbunden hör oupplösligt samman, Kristus är mittpunkten i bägge. Dessa namn inramar bland annat Marias lovsång i vesperen. Antifonen inleds då varje gång med utropet "O", som i vårt språk är ett uttryck för förundran: det fönster Anden vill öppna inom oss så att vi kan ta emot den Ofattbare. De sju gudsnamnen är *eviga Vishet, Adonai, Jesse telning, Davids nyckel, Soluppgång, jordens Konung och Immanuel*.

"Vishetens väg lär jag dig, jag leder dig på rätta stigar", säger Ordspråksboken. (Ords 4:11) Det ger oss orden till den första O-antifonen, som kyrkan sjunger den 17 december:

*O, eviga Vishet,
du som har utgått från den Högstes mun
du når från världens ena ände till den andra,
och styr allting med ditt blotta ord:
kom för att lära oss vishetens väg.*

Den tredje ankomsten som advent vill förbereda oss för är den som sker i varje ögonblick när Kristus kommer till oss – i bönen, i Ordet, i brödet och vinet. Dessa tre ankomster ger oss anledning att gång på gång upprepa de ord som återkommer i gudstjänsterna under adventstiden: "Välsignad är han som kommer! Kom, Herre Jesus!"

Under den tid som nu ligger framför vill jag uppmana oss att med särskild omsorg följa läsningarna i vårt *lektionarium*. En av adventstidens portalgestalter är profeten Jesaja. Under första delen av advent läser vi bland annat ett urval av texter från denne profet, som kastar ljus över julens mysterium. Den 17 december påminns vi om Jesu släkttavla och dagarna därefter en rad änglabesök som kulminerar med ärkeängels besök hos Maria. Under samma vecka vandrar vi genom Filipperbrevet, den mest Kristuscentrerade av Paulus alla epistlar, samtidigt som vi i sällskap med evangelisterna Matteus och Lukas förbereder oss för Kristi födelses fest.

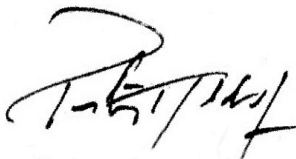
*

Till sist vill jag framföra en hälsning från Egypten, och den nye påven för den koptiska kyrkan, Tawadros II. Som en del av er sett hade jag förmånen att delta i kröningsgudstjänsten i Markuskatedralen i Kairo den 18 november, en sällsam upplevelse som jag berättar mer om i en artikel i det kommande numret av *Pilgrim*. Tawadros, som besökte oss i Bjärka-Säby för några år sedan, har varit öknens, barnens och de marginaliserades biskop. När denne saktmodige egyptier, med en personlighet ciselerad i öknen, av barnets hand utsågs till ledare för en av världens äldsta och mest profilerade kyrkor fick vi på nytt en påminnelse om vilka frukter som växer hos den som söker hjärtats enfald: den frid som gör en människa obekymrad om hur hon tar sig ut i världens ögon.

Detta är julens frid, bortom all sentimentalitet och glättighet. Den inre frihet som gör oss förmögna att leva i världen, närvarande och fyllda av tacksamhet; och samtidigt med blicken fäst mot ett annat land, det rike som inte kan skakas, dit vi är på väg.

En glädjefylld och i möjligaste mån stillsam adventstid, och en välsignad Kristi Födelses Fest, önskar jag er alla!

I Kristus förbundne,

P.S. Ett varmt tack till vår sekreterare de senaste fyra åren, Lasse Furingsten, för trofast och omsorgsfullt arbete! Lasse lämnar nu över sekreteraruppdraget till Maria Fässberg Norrhall. Välkommen, Maria!